

Budapesti Levéltári Mozaikok

2022/6. szám

DOI: 10.56045/BLM.2022.6

ISSN: 2939-6921

URL: <https://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2022/07/18/leveltari-mozaikok-63/>

RÁCZ ATTILA

**A szerelem, a siker és a pénz Molnár
Ferenc és Molnár Erzsébet életében
I. rész**

Hetven éve, 1952. április 1-jén halt meg a Pál utcai fiúk – és oly sok színdarab és regény – szerzője, Molnár Ferenc. Budapest Főváros Levéltára forrásai segítségével rá és családjára emlékezünk. A háromrészes cikksorozat első része Molnár gyermekkorát és írói pályafutásának kezdeteit mutatja be.

Kulcsszavak: *Molnár Ferenc, Molnár Erzsébet, Liliom, anyakönyv, Pál utcai fiúk, grund, Fedák Sári, Vészi Margit, Darvas Lili*

Molnár Ferenc családja

Molnár Ferenc – Neumann Ferencként – 1878. január 12-én született Budapesten, Józsefvárosban,¹ szülei, Wallfisch Jozefa (később Józsa) és Neumann Mór voltak, akik 1874. december 6-án Szegeden házasodtak össze.² Édesanyja 1853. szeptember 10-én³ Gyulán, Békés vármegyében⁴ született Wallfisch Bernát és Zinger Leonora gyermekeként.⁵

Az édesanya művelt asszony volt, „leánykorában tüneményes szépség, s asszonynak is karcsú, bájos jelenség. Korán öszült. Életének utolsó éveiben súlyos betegség sorvasztotta és a szenvedés csak szelídebbé nemesítette szívét. Végtelen szelídség ömlött el egész lényén, – a szívét, a bensőséges mély érzését kétségtelenül tőle örökölte Molnár.”⁶ Egész élete során büszke volt arra, hogy a Margitszigeten, a család egyik nyaralóhelyén egyszer találkozott Arany Jánossal, aki írt az emlékkönyvébe.⁷

Édesapja dr. Neumann Mór, „orvostudor” volt. 1848-ban⁸ Szécsényben, Nógrád megyében született. Nagypolgári életmódot élt, de az író testvére, Molnár Erzsébet visszaemlékezései szerint szocialista volt, munkásgyűlésekre járt,⁹ 1870-ben részt vett az Általános Munkás Betegsegélyező és Rokkant Pénztár megalapításában. Huszonöt évig a Ganz gyárban volt üzemorvos, 1889-től bérleti bevételei származtak a József körúti házából, ahol praktizált is.¹⁰ Mindkét szülő izraelita vallású volt.

1. kép. Az Általános Munkás-betegsegélyező és Rokkant Pénztár székháza 1874-ben.
([Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Budapest Gyűjtemény. Képszám: AN054850](#))

¹ BFL XV.20.2. A28. 436. felvétel. 1978. év 56. bejegyzése.

² MNL OL X 10884. A3437 0372. felvétel. 1874. év 14. bejegyzése.

³ <https://www.geni.com/people/Jozefa-Neumann/6000000016253063092>

⁴ A helyes olvasat tehát nem Békésgyulán (<https://pim.hu/archivum/puf/object.4b4347b2-d1ac-4e46-8d0e-147c1783d3db.ivy.html>, Csordás 2004. 7. p.).

⁵ BFL XV.20.1. A795. 513. felvétel. 1898. év 3038. bejegyzése.

<https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/635627#> 1902. március 20.

⁶ Csergő II. 11. p.

⁷ Csergő III. 13. p.

⁸ <https://www.geni.com/people/Moritz-Neumann/6000000016252588412> A halotti anyakönyv 59 évesnek, halálakor a sajtó hatvanévesnek írta le, ezért valószínűsíthető az 1848-as születés. BFL XV.20.1. XXXIII.1.a. A804. 95. felvétel. 1907. év 2948. bekezdése. *Pesti Napló*, 1907. október 19. 11. p.

⁹ Molnár 1958. 47. p. A visszaemlékezést Molnár Erzsébet 1958-ban írta, így a jelzőit fenntartással kezelhetjük.

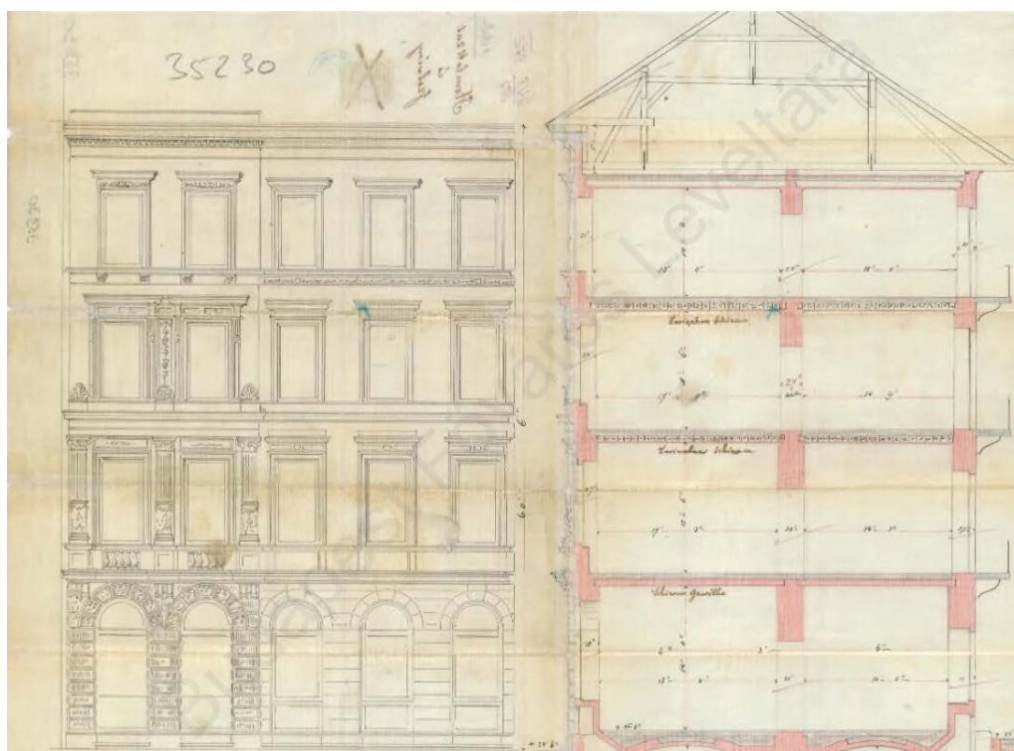
¹⁰ Csordás 2004. 5–6. p.

A szülők házasságáról keveset tudunk, Molnár amúgy is szűkszavú volt, ha a fiatakoráról kellett írnia. Molnár Erzsébet életrajzi könyvében – mellékesen – e sorokat írta édesanyja haláláról: „Elfelejtettem a mama arcát. A szekrényébe bújtam, ahol a ruhái lógtak, hogy a szagát érezzem. Egyik ruhája zsebében megtaláltam kis noteszét. – Nem vagyok boldog – volt egy évszám mellé írva.”¹¹

Az első gyermekük nem Ferenc volt, hanem László, aki 1876. szeptember 13-án, hajnali 4 órakor született, de két és fél éves korában, 1879. március 31-én tüdőgyulladásban (tüdőlob) meghalt.¹²

2. kép. Neumann László születési anyakönyvi bejegyzése. (BFL XV.20.2. A28. 226.)

3. kép. A család életében jelentős állomás volt a József krt. 50. szám alatti Hébelt-ház. (BFL XV.17.b.312 648/1872)

Húga, Erzsébet, illetve ahogy a család és a kortársak is nevezték, és ahogy közokiratot is írt alá, Böske 1881. március 15-én reggel 6 órakor látta meg a napvilágot.¹³

¹¹ Molnár 1958. 59. p.

¹² BFL XV 20.2. A28. 0226. JPG 1330. bejegyzés. BFL XV.20.2. A39. 0382. JPG 1879. évi 321. bejegyzés. Az irodalmi hagyomány és az életrajzírói átvételek Molnár születése elé teszik László halálát. Pl.: Györgyey 2001. 43. p.

¹³ BFL XV.20.2. A29. 282. felvétel. 1881. év 411. bejegyzése.

Wallfisch Bernát 1826.10.10-	Singer (Zinger) Leonora 1829.12.16– 1902.03.20.	Neumann Vilmos 1824–1900.02.12.	Klein Hermina kb. 1821– 1893.01.20.
Wallfisch Jozefa 1853–1898		Neumann Mór 1848–1907	
László 1876–1879, Ferenc 1878–1852, Erzsébet 1881–1972, Mária 1895–1896			

1. ábra. Molnár Ferenc „családfája”

A gyermekkor

Egyetlen felnőtt kort megélt testvére, bár gyermekkorában Ferenc többször tetteleg is bántalmazta, rajongásig szerette. Feri és Böske nem voltak „mintagyerekek”. Bár apjuk, „Neumann doktor bácsi” szigorúan nevelte őket, fára másztak, verekedtek, féltek a fogorvostól, kanyarót kaptak – tehát átlagos gyerekkoruk volt. Az egészségük érdekében a család nem csak a Józsefvárosban lakott, de a Margitszigeten, illetve a Rózsadombon is. Feri magántanuló volt, hatévesen már írt, olvasott. Volt egy kutyájuk, Hektor (!), és delente a Lukács fürdőbe jártak édesanyjukkal.¹⁴

Házuk kapuja előtt, kis asztalon árulta a cukorkás ember a cukrot, fűgét és törökmézet. Egy esetben, amikor édesanyjuk szanatóriumban volt, iskola után felhívták a többi gyereket az üres lakásba, és indiáncsatát játszottak. *„Felfordított székekből várat, lőréseket csináltunk, az indiánok tollakat tűztek a hajukba, vezérük kezében a mosófazék teteje volt a pajzs. A mi fejünkön papírsapka volt, és mindegyiknek spárgával kard volt az oldalára kötve.”* Nagymamájuk egy apai veréssel fenyegette meg őket, ami valós veszély lehetett, mert a gyerekek védekezésül papírral tömték ki a nadrágjukat. A csatában már részt vett Feri későbbi nagyon jó barátja, Feiks Jenő is, azaz Nemecsek, és mellesleg az atyai pofon is elcsattant, de csak azután, hogy a távozni készülő nagymama eltörte a lábát.¹⁵

Ekkor már az édesapa által építtetett új házban, a József körút 83. szám alatt laktak, a ház első emeletén. Hogy korábban hol volt lakásuk, a lakcímjegyzékekből és a születési anyakönyvekből következtethetünk. 1875-ben Neumann Mór orvos lakcíme a VIII. kerületi *Amschelgasse* (ma: Rigó utca; *Amsel* – feketerígó) 16-ban van feltüntetve.¹⁶ Az 1878-as lakcímmegjegyzésben ugyanezen a címen volt bejelentve, és eszerint itt is praktizált.¹⁷ Ennek ellentmond, hogy 1876-ban László, 1878-ban Ferenc és 1881-ben Erzsébet születésekor, valamint az elsőszülött halálakor az anyakönyvvezető a szülők lakásaként a Hébelt Ede tulajdonát képező József körút 50. szám alatti Hébelt-házat tüntette fel.¹⁸ A lakcímmegjegyzések szerint 1881–1884-ben már a József körút 50-ben praktizált, és a névjegyzékben is ott szerepelt.¹⁹ 1885/1886-ban mint orvos a József körút 50-ben praktizált, de a névjegyzék az

¹⁴ Molnár 1958. 7–13. p.

¹⁵ Uo. 26. p., 29–30. p.

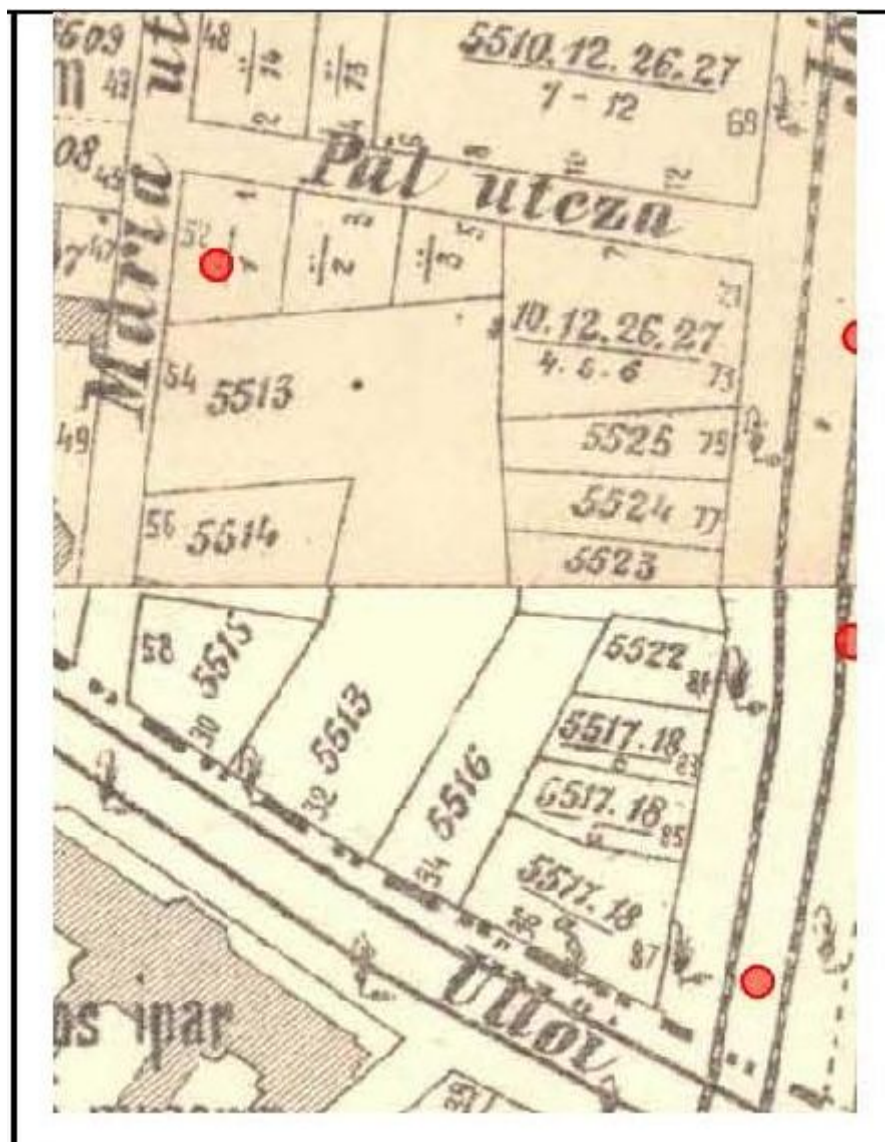
¹⁶ Adress-Kalender 1875. 306. p.

¹⁷ Adress-Kalender 1878. 317., 399. p.

¹⁸ „VIII. kerület, körúti Hébelt-ház”, „VIII. kerület, Körút”, VIII. kerület, József körút 50.”, „VIII. Hebeltház, Körút” BFL XV 20.2. A28. 226. felvétel. 1976. év 1330. bejegyzése. Uo. A28. 436. felvétel. 1978. év 56. bejegyzése. Uo. A29. 282. felvétel. 1881. év 411. bejegyzése. Uo. A39. 382. felvétel. 1879. év 321. bejegyzése.

¹⁹ Adresskalender 1881. 299., 645. p. Budapesti cím- és lakjegyzék 1880–1881. 191., 395. p. Budapesti cím- és lakjegyzék 1882. 278. p. Budapesti cím- és lakjegyzék 1883–1884. 282. p.

Üllői út 31. szám alatt említi, mely a Kinizsi utca–Üllői út sarkán van, az egykori dohánygyár mögött.²⁰ 1888-ban már a praxist is ebben az épületben tartották nyilván.²¹ Ebben az évben történt az az adásvétel, melynek eredményeként 1889. január 11-én 6400 forint vételárért Neumann Mór és Wallfisch Józsa tulajdonába került a József körút 83. szám alatti telek, és az újonnan épített házuk novemberben már állt.²² 1890-ben már a József körút 83. szám alatt lakott a család, de a praxis átmenetileg újra a József körút 50. alatt volt bejelentve,²³ 1891-től kezdve már mindkettő a 83. szám alatt szerepelt, és ez így is maradt az apa 1907-ben bekövetkezett haláláig.²⁴

4. kép. Az otthon: József körút 83., a grund, és az iskola egy 1895-ös térképen
([BFL XV.16.e.251/28](#), részlet)

²⁰ Budapesti cím- és lakjegyzék 1885–1886. 309., 617. p.

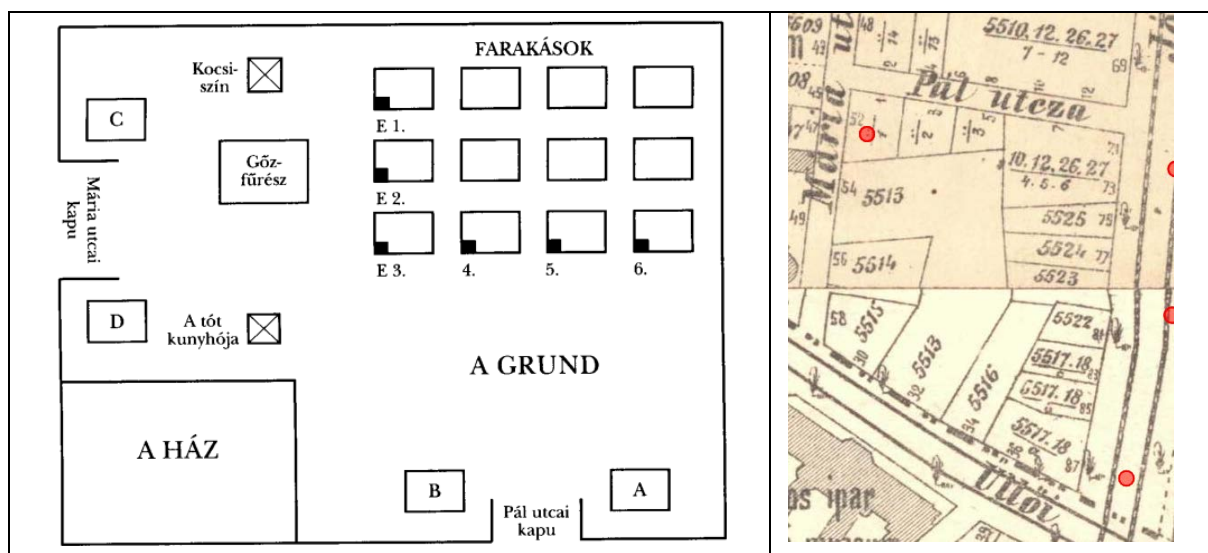
²¹ Budapesti cím- és lakjegyzék 1888. 169. p.

²² BFL XV.37.c. 11842 – 36803.

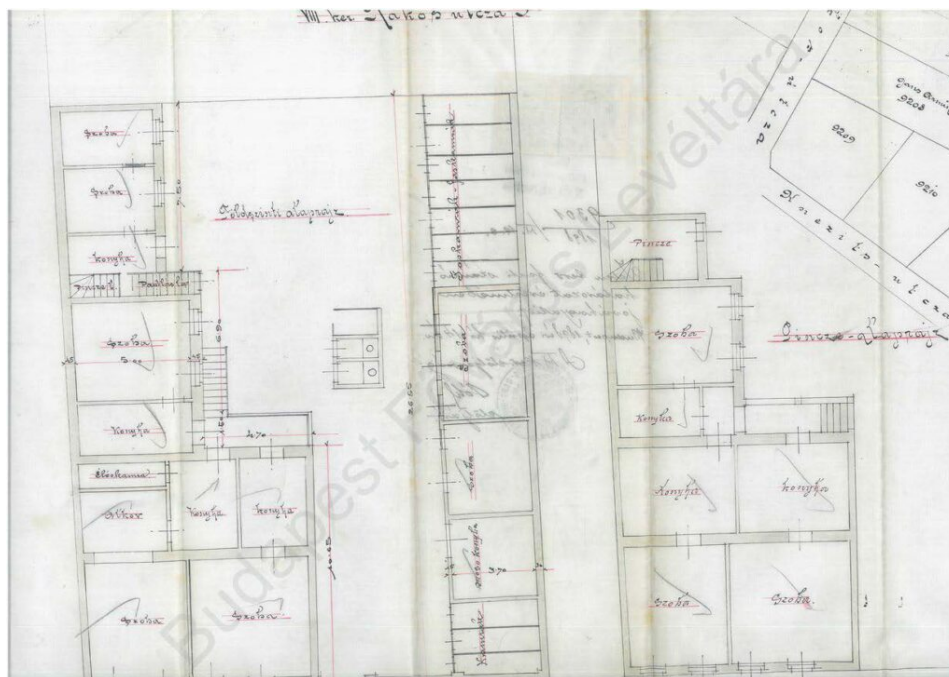
²³ Budapesti cím- és lakjegyzék 1890. 387., 686. p.

²⁴ Budapesti cím- és lakjegyzék 1891–192. 391., 642. p. Budapesti cím- és lakjegyzék. 1907–1908. 685. p.

Az ötszobás lakásban fürdőszoba volt, a lakás egyik szélső szobájához a lépcsőházból egy előszobán át lehetett bejutni, itt rendelt dr. Neumann Mór. A később 36803 helyrajzi számon jegyzett épület eredetileg a VIII. kerület József körút 5517–5518. számú telek osztásából jött létre, a telek lényegében a Pál utca–Mária utca–József körút–Üllői út által határolt terület keleti részén fekszik. Abban a négy utcával határolt négyszögben, ahol a regénybeli grund is található volt. Ahová – hasonlóan Neumann Mór házához – „nagy, háromemeletes házat” építettek a regény²⁵ végén, és 1889-ben, amikor a Gittetegylet pecsétje készült...

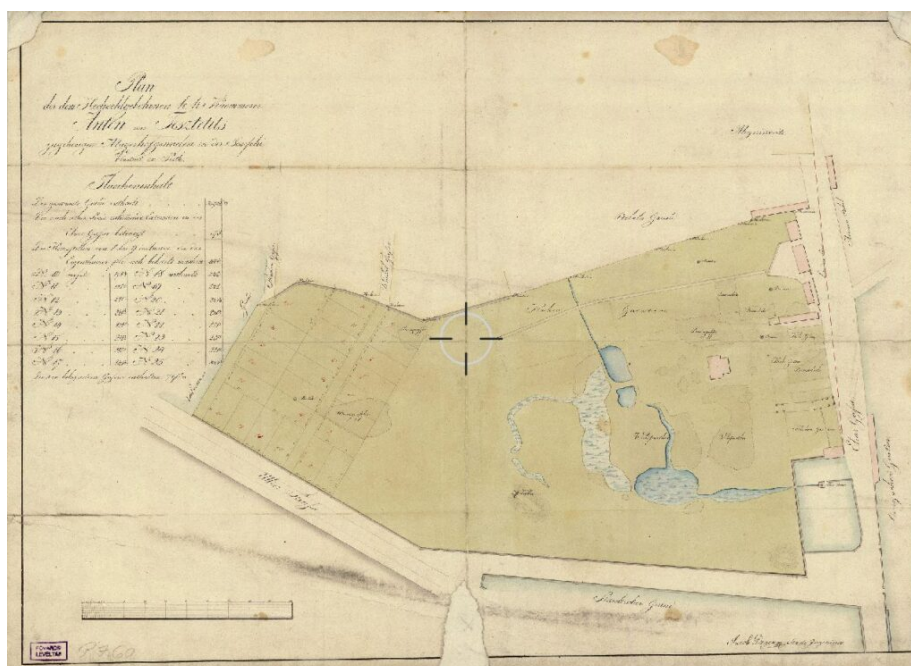

Soroksári (ma: Ráday) utca, a Köztelek utca, ahol Csele, Boka és Geréb találkozott Csónakossal és Nemicsekkkel, itt derült ki az *einstand*, és ahol a Magyar Királyi Dohánygyár működött, a két utóbbi fiú „*felszippantott vékony kis ujjá hegyéről egy kicsit a dohányporból. És tüsszögve vonultak végig ketten a Köztelek utcán, boldog örömet érezve e fölfedezésen. Csónakos nagyokat, bömbölőeket tüsszentett, mint valami ágyú. A kis szőke meg csak prüsskölt, mint a tengerinyúl, ha bosszantják.*”²⁷ Az a dohánygyár, mely mögött egy ideig a Neumann család lakott. Szegényes lakások voltak a Nemicsek család otthonául szolgáló Rákos utca 3. szám alatt, a vár, a sziget és a híd a Fűvészkertben volt. A regény színterei valóságos helyszínek voltak.

6. kép. A Rákos utca 3. szám

²⁷ Molnár 1979. 20. p.

7. kép. A Fűvészkert

Golyózni a Muziba, háborúzni és stukkolni a Nagymező utcai polgári, a Markó utcai reáliskolából, a Röser-intézetből, valamint a Zerge-utcai reáliskolából toborzott ún. Kistéri csibészek ellen a református gimnáziumra és a Markó utcai gimnáziumra épülő Muza tagjaként a Fa térre, tornázni pedig a Zerge (ma: Horánszky) utcai reáltanoda mögötti tornacsarnokba jártak, vagyis a vörösingesek iskolájához,²⁸ és mint láttuk, Molnárék háza a grund területén épült meg. „A Pál utca sarkán volt a grund, tele farakásokkal. A kapu mellett kis házikóban őrlakott, aki a fára vigyázott.” Dohányt és gyufát vittek az örnek, hogy beengedje őket a grundra. „Kis papírászlók lengtek a farakások tetején. Csatakiáltások hallatszottak át a kerítésen,” onnan leste Böske az ott játszó fiúkat...²⁹

Molnár ott volt Kossuth Lajos halottas menetén 1894-ben, majd a temetésen is.³⁰ A legkisebb húguk, Mária is ebben az időben, 1895. május 11-én este 8-kor született, de ő is hamar, kilenc hónaposan, 1896. február 11-én (hajnali 3 órakor) meghalt.³¹

Testvérével és az apjával való kapcsolatára jellemző a következő eset. Amikor megszületett kishúguk, a vakációt a Svábhegyen töltötték. Böske szeretett volna elmenni az Anna-bálba, de Feri a témával kapcsolatban így fordult az apjához: „Én a lányomnak most azt mondanám, [...] vetközzél le szépen, és itthon maradsz.” De az apa így válaszolt: „Te csak neveld majd a te lányodat”, és Böske elmehetett a bálba.³²

1889-ben, mikor a regény játszódik, az ifjú Neumann Feri osztályfőnöke, magyar- és latintanára Molnár Sándor volt, egyes vélemények szerint az író tőle „vette” magyarosított

²⁸ Uo. 39., 120. p. Pásztor 1930. 58–62. p.

²⁹ Molnár 1958. 30–31. p.

³⁰ Uo. 37. p.

³¹ BFL XV.20.2. A34. 151. felvétel. 1895. év 1418. bejegyzése. BFL XV.20.1. A917. 525. felvétel. 1896. év 846. bejegyzése. A halálozás okaként agykérlobot (gyulladás) jegyezték be. A halotti anyakönyvben a halál ideje: 1896. február 1., a születési anyakönyvben az utólagos bejegyzésként a halál ideje: 1896. február 11. A halálozási bejegyzések sorrendje alapján valószínűbb a 11-e. A szakirodalomban több helyen a halál éveként 1895 szerepel.

³² Molnár 1958. 39. p.

nevét. A református gimnázium iskolai értesítőit olvasva találunk a diákok közt, „Pál utcai” neveket, Pásztort, Leszeket, Richtert, Barabást és Weiszt is.³³

jó			Ertékelési magyarisálet
jeles	tanívi		Magyar nyelv
jeles	írásbeli		
jeles	szóbeli		
jeles	végéredmény		
jó	tanívi		Latin nyelv
jeles	írásbeli		
jeles	szóbeli		
jeles	végéredmény		
jó	tanívi		Görög nyelv
jeles	írásbeli		
jeles	szóbeli		
jeles	végéredmény		
jó	tanívi		Német nyelv
jeles	írásbeli		
jeles	szóbeli		
jeles	végéredmény		
jeles	tanívi		Történelem
jeles	szóbeli		
jeles	végéredmény		
jó	tanívi		Mennyiségátan
jeles	írásbeli		
jeles	szóbeli		
jeles	végéredmény		
jeles	tanívi		Természettan
jeles	szóbeli		
jeles	végéredmény		
jó		Vallásáan	
jó		Földrajz	
jó		Filozófia	
jeles		Természettárajz	
jeles		Méráani ráajz	

Molnár Ferenc érettségi „kimutatása”. 1895.

2. ábra. Molnár Ferenc érdemjegyei és az érettségi eredménye 1887–1895.
(RL A/14. 479. kötet. Érettségi vizsgálatok kimutatásai 1892–1909.)

8. kép. Molnár Ferenc érettségi jegyzőkönyve (RL A/14. 474. kötet)

A nem kötelezett szabadkézi rajzolást Biczó Géza vendégtanár tanította. Ezért a diákok évi 6 forint tandíjat fizettek,³⁴ és e tárgyból a második Neumann kiűnő volt. A II. osztályos tanulók – heti 29 órában – vallástant, magyar nyelvet, latint, földrajzot, számtant, rajzoló mértant, szépírást, éneket, tornát tanultak. A latint és a matematika két ágát heti 7–7 órában oktatták nekik, és előbbiből évi 60 (!) írásbeli dolgozatot írtak.³⁵ Molnár 1895-ben jelesre érettségizett, választott pályája a jog volt.³⁶

A Ráday Levéltárban őrzik az iskola önképzőkörének jegyzőkönyveit, melyekből kettőt ismertetek itt. 1895. január 12-én, Molnár 17. születésnapján, harmadik napirendi pontként

„Neumann VIII. o.[sztályos] t[anuló] ismerteti a »Jókai érdeme és hibái« című vitatételt. A vitához hozzászóltak: Szilády Zoltán VII. o. t.: három feladatot lát a regényíró előtt: 1. a jellemalkotás, 2. a meseszövé, 3. az előadás. Jókai fő érdemének különösen a két utóbbi feladat remek megoldását tartja. Hiánya: a gyenge jellemalkotás és a lélektani boncolás hiánya. Jókait azon nagy szellemek egyikének tartja, akik nem vetik alá magukat a mások által megállapított

³³ Vámosy 1889. 33., 35., 36., 39. p. Barthos 1909. 279., 286. p.

³⁴ A regénybeli törökméz egy adagjának ára 1 krajcár volt. 1889-ben 1 forint 60 krajcárt ért.

³⁵ Vámosy 1889. 11–12., 17–19., 29., 39. p.

³⁶ RL A/14. 474. kötet. Érettségi vizsgálatok kimutatásai 1892–1909. 1895. év. 28. bejegyzése.

törvényeknek. Kéri végül a kör tagjait, hogy nagy írónk koszorúját ne tépdessék hivatlan kezekkel.

Neumann megemlíti, hogy Gyulai éppen azért dicsérte Jókait, hogy nem bocsátkozik lélektani boncolásokba.

Forschner azt hiszi Szilády ellenében, hogy midőn itt komolyan vizsgáljuk, mik Jókai legfőbb érdemei és hibái, nem kevesbítjük hírét, nevét. Alapul Jókai Fekete gyémántjait veszi, és ennek alakjait vizsgálva mutatja ki azt, hogy legfőbb érdeme Jókainak, mint már Szilády is kifejtette, a remek meseszövés és az előadás, legfőbb hibája pedig a jellemalkotás és az ebből folyó valószínűtlensége némely eseményeknek.

Szilády felhossa még a nagy különbséget, mely Jókai és Shakespeare jellemei között van. Amilyen erősek az utóbbié, olyan gyöngék a Jókai jellemei.

Petrich nem tartja összehasonlíthatónak a dráma és a regény jellemeit.

Neumann helyesli, hogy Forschner a Fekete gyémántokat választotta ki megvizsgálásra; igen jól kitűnik ebből a túlzás; mint Jókainál sok helyen találunk.

[...]

Neumann összegzi az eredményt. Csikyvel szemben azt tartja, hogy ha Jókai írói tehetsége most volna virágzásban, most is épp olyan regényeket írna, mint azelőtt írt.³⁷

A másik ülés az érettségi vizsgák első hetének végén, 1895. május 25-én zajlott. Az ülésen, az előzőhöz hasonlóan „tekintetes Molnár Sándor tanár”, illetve a titkár, Neumann Ferenc elnökölt. A 4. pontban Neumann Ferenc a következő szavakkal bírálta a Törs Kálmán *Mi volt a szeretet* című versét: „Gyakorlott kéz, látszik rajta. Szép és igaz érzéssel teli kis költemény. Dicséretes fokozatra ajánlja.”³⁸ A bírálatból teljesen hiányzik az a cinizmus, mely Molnárt később – látszólag – jellemezte.

Neumann nemcsak elnökölt és irodalmat bírált, de tagja volt a pénztárvizsgáló és könyvtár bizottságnak is.³⁹ Miközben az önképzőkör valójában komoly és szemléletformáló tevékenység volt, a jegyzőkönyveket olvasva nyelvezete és felnőtt komolysága miatt óhatatlanul is a *Pál utcai fiúk* és a *Gittegylet* jut eszünkbe.

Mivel fentebb a regénybeli neveket, illetve a gittegyletet említettem, nem kerülhetem meg a *Pál utcai fiúk* egyik rejtélyét sem: a valóságban léteztek-e, és ha igen, kik voltak a regény szereplői? E személyek kilétét az (ön)életrajzok és a levéltári dokumentumok, a visszaemlékezések és bizony találgatások alapján sokan próbálták tisztázni. Ezeket átolvasva ismételten megállapíthatjuk, hogy egy irodalmi mű esetében nem számíthatunk hatalmas leleplezésre. A legelterjedtebb vélekedés szerint a Pál utcaiak vezére, Boka János maga Molnár volt – ezt támasztja alá, hogy az első fejezet végén Boka Nemecsekkel és Csónakossal a Köztelek utcán az Üllői út felé ment haza,⁴⁰ tehát irányban volt mind az Üllői út 31., mind a József körút 83. szám felé, ahol Molnárék laktak. Nemecsek Ernőt állítólag az 1939-ben meghalt Feiks Jenő festőművészről mintázta, de ennek ellentmond, hogy Molnár egy ízben arra utalt, hogy az „eredeti” Nemecsek 1919-ben meghalt tuberkulózisban.⁴¹ Létezik olyan

³⁷ RL A/14. 635. kötet. Budapesti Református Gimnázium Önképzőköri jegyzőkönyve 1894–1901. 635. kötet. 23–24. p.

³⁸ Uo. 54. p.

³⁹ Uo. 42. p.

⁴⁰ Molnár 1979. 20. p.

⁴¹ *Népszabadság*, 1963. március 14. 7. p.

vélemény is, hogy Molnár valójában nem Boka, hanem Nemecek volt – a Neumann Ferenc név 1., 2., 3., illetve a 9., 10., 12. betűjéből a Nem. Ern. szavak rövidítése tehető ki; valamint Molnár *Ernő* napján született.⁴² A két Pásztor Pollák (Pásztor) Bertalan és a Pikler Árpádként született Pásztor Árpád lehetett. Egy gyakran idézett kötelezvényre hivatkozva Molnár jó barátaiban, Koréh Andrásban (Tatay Endre), Róth Samuban, Ligenfeld Miklósban véltek még a rejtély megoldásának keresői a Pál utcai fiúkat felfedezni.⁴³

A regénybeli szereplők után azonban nem csak nyomoztak, de időnként önszántukból is felbukkantak az egykori (ál)szereplők. Az egyik ilyen a Nemecek Ernőt „alakító” Jezsek (Józsika) Ferenc volt. Jezsek 1962-ben már évek óta tetszelgett a regényhős szerepében, úttörőknek dedikált, a tengerentúlról ajándécsomagokat küldtek neki, sőt a Pál utca 6. szám alatt tanácsi lakást is kiutaltak számára. A szélhámosság akkor derült ki, mikor Hollós Korvin Lajos – több cikkre és egy rádióműsorra reagálva⁴⁴ – a csalót lebuktatta, leleplező írásában egyszerűen csak arra hívta fel a figyelmet, hogy a Jezsek által használt gittegylet-pecsét túl kései dátumozású, és erre sem a riporterek, sem az Úttörőáruház, sem a nőtanács, sem a VIII. kerületi tanácsban nem figyeltek fel. Jezsek ezért őt rágalmazásért és becsületsértésért beperelte, de a Legfelsőbb Bíróságig vitt perben sem tudta bizonyítani Nemecek-voltát.⁴⁵

Az eljárás során Molnár Erzsébetet is meghallgatták, aki elmondta:

„[...] jól emlékszik a grundra, a Fűvésztelepre [sic!], még a regényben szereplő Tóth Janóra [sic!] is, mert gyakran vitt neki gyufát, dohányt; számtalanszor belesett a grundot övező palánkon, és látta bátyját pajtásaival játszani. A tanú határozottan állította, hogy Molnár Ferenc saját diákélményei alapján írta könyvét. Megnevezte a szabóságot, ahol az író a ruháit készítette, és azt állította, hogy Jezsek nevű szabómesternél sohasem dolgoztatott. Elmondta, hogy 1939-ben már jelentkezett nála egy ál-Nemecek, s amikor ezt megírta a külföldön élő Molnár Ferencnek az azt válaszolta: »Ne higgyél ezeknek...«»⁴⁶

Ahogy a szerző lánya, Molnár Márta, úgy Bródy Pál rendező is emlékezett arra, hogy Molnár a regényében a saját diákélményeiről írt, 1917-ben a regényről készült némafilm forgatására Molnár magával vitte az igazi Nemeceket, és elmondta, hogy az író önmagáról mintázta a Pál utcaiak vezérét. A per folyamán – a volt felesége által hazudóként jellemzett Jezseket igazoló tanúként – előkerült az „igazi” Boka is, aki szerint az író a grund mellett sétálva róluk mintázta regénye hőseit. Viszont a huszonöt fős csapatából csak néhányat tudott megemlíteni, és értelmezése szerint az egyleti pénzt tulajdonképp cigarettára szedték össze.⁴⁷

⁴² Bálint 2014.

⁴³ Galuska 2008.

⁴⁴ *Fejér Megyei Hírlap*, 1962. január 30. 6. p. *Esti Hírlap*, 1962. február 15. 2. p. *Esti Hírlap*, 1962. november 14. 6. p.

⁴⁵ A bíróság megállapította, hogy a cikkek hangneme sértő volt, ezért az alperest is elmarasztalta. A 9.P.85649/1963-as peranyagot a 8.P.85652/1964 számra szerelték, és a végső helyén valószínűleg selejtezték. A fennmaradt peranyag az ügyben indított újabb per lezárásáról és a felperes költségmentesítéséről rendelkezik. BFL XXV.44.c. 88990/1966. Így az eredeti per folyásáról csak a korabeli sajtóból, illetve az említett per végzésének indoklásából értesülhetünk. Az utókor szerencséje, hogy 1963-ban a bíró nem fogadta el a felperes zárt tárgyalásra vonatkozó kérelmét.

⁴⁶ Fekete 1963b.

⁴⁷ Hollós Korvin 1962. Hollós Korvin 1963. Hollós Korvin 1966. N. Kósa, 1998. Fekete 1963a. Fekete 1963b. *Magyar Nemzet*, 1963. március 28. 5. p., Nemes 1963. *Ludas Matyi*, 1963. május 2. 4. p.

A felperesnek nem ez volt az első híres pere, 1931-ben a *Tempo*, *Fradi* című FTC-nóta miatt perelte a *Nemzeti Sportot*.⁴⁸

A kezdő évek

Az ifjú Molnár (akkor még Neumann) Ferenc az érettségi után atyai kívánságra beiratkozott a budapesti jogi karra, de egy évet – szintén apja kívánságára – Genfben töltött. Itt volt akkor is, amikor Mariska húga meghalt, de erről nem értesíthették közvetlenül az eset után.⁴⁹ Apjának, Neumann Mórnak egyik páciense, Heim Pál gyermekorvos apja, Heim Péter támogatta írói ambícióit. Molnár később így emlékezett róla: „*Három ember buzdított arra, mint gyereket, hogy irodalommal foglalkozzam, – mert mindenki más lebeszélte róla. Ez a három: az édesanyám, aki szenvedélyes irodalomrajongó volt, a református gimnáziumban irodalmi tanárom: Baráth Ferenc és az öreg Heim Péter.*”⁵⁰

Tizenhét diáktársával megalapították a genfi magyar diákegyesületet, és ekkor jelent meg a *Genevois* nevű lapban az első cikke, ami ... a genfi 1895-ös kiállítás csokoládéosztályáról szólt. Majd egy jogi cikket küldött onnan a *Pesti Hírlap*nak, emellett olajfestményeket festett, zenét komponált.⁵¹

A millennium évében tért haza, és ekkor változtatta meg nevét is. 1896. február 18-án vette fel a Molnár nevet,⁵² de sosem tagadta származását, illetve az atyai nevet.

„*Legyünk őszinték, – mondotta ilyenkor. – Nevem Neumann. – Szervusz, Pikler! – szólt rá Pásztor Árpádra. Hogy vagy, Hönig? – csapott le rám.*”⁵³

Pásztor Árpád valóban Pikler Árpádként született, és a *Muzi* című regényében saját szemszögből emlékezett meg a *Pál utcai fiúk* regényben megismert századfordulós gyermekvilágról, a Hönigként született és Sachsenhausenben meghalt Csergő Hugó pedig munkatársa volt Molnárnak, és 1928-ban ő emlékezett meg az ötvenéves Molnár pályafutásáról. A névmagyarosításban Molnárt öt évvel később a húga is követte.⁵⁴

A tizennyolc éves, féloldalt mélyen homlokára csapott, dús fekete hajú, kis, fekete, pelyhedző bajszú Molnár Ferenc, aki ekkor még nem viselte a később elhagyhatatlan

⁴⁸ Jezsek pert indított, mert állítása szerint a *Nemzeti Sport*ban kottázva lehozott *Tempo*, *Fradi* kezdetű dalt ő szerezte, az indulót levelezőlapra terjesztette, és a lap megjelenésével (1929. ősz) ettől a bevételtől elesett. Anyagi (10 000 korona!) és erkölcsi kártérítést követelt. A lap azzal érvelt, hogy a dal a mérkőzésen elhangzott, és „az újságíróknak nemcsak azt szabad visszaadni, amit látott, hanem azt is, amit hallott és így az események keretében kótába szedve leírhatta a *Fradi* híveinek a csatakiáltását is úgy, amint azt ott hallotta. A »Tempó, Fradi!« című riadó szövege önálló alkotásnak nem tekinthető, ami pedig a dallamot illeti, azzal a legnagyobb bajok vannak, mert annak első része nem más, mint »Sir a kisleány a Balaton partján című nótának a két üteme, a második része pedig a francia himnusznek, a *Marseillaise*-nek utolsó két üteme.” A Budapesti Törvényszéken a két fél a bíró előtt elénekelt a saját verzióját, majd a bíróság a lap szerkesztőjét szerzői jogi szakértő meghallgatása után 5 pengő pénzbüntetésre ítélte, továbbá a szabómesternek 10 pengő erkölcsi kártérítést kellett fizetnie. Az ítéletet az ítéletábra jóváhagyta. *Nemzeti Sport*, 1929. november 6. 7. p. *Pesti Napló*, 1931. október 7. 2. p.

⁴⁹ Molnár 1958. 42. p.

⁵⁰ Csergő IV. 15. p.

⁵¹ Uo.

⁵² 81874/9537. sz. belügyminiszteri engedély. BFL XV.20.2. A28. 436. felvétel. 1878. év 56. bejegyzése.

⁵³ Csergő I. 6. p.

⁵⁴ „Neumann Erzsébet vezetékeve 110 354/1901. sz. belügyminiszteri leirattal »Molnár«-ra változtatott. 1901. nov[ember] 26.” BFL XV 20.2. A29. 282. felvétel. 1881. év 411. bejegyzése.

monoklit,⁵⁵ váratlanul hazajött Budapestre. Böske emlékei szerint Feri az apjának elmesélte, hogy a harmadik osztályon utazott, „és a megmaradt pénzt, mint régen a krajcárokat, egyszerűen az asztalra tette”, hogy az apja eltegye.⁵⁶

Ebben az évben hatalmas fordulatot vett élete, a Vészi József, illetve a *Pesti Naplótól* kivált tizennyolc újságíró által éppen megalapított *Budapesti Napló* felfedezte a későbbi író. Csergő a napilap segédriporterétől a következő szavakkal értesült az eseményről:

*„Valami Molnár Ferenc, – úgy hívják. De nagyszerű gyerek. Tárcát hozott be s Vészinek úgy megtetszett, hogy ki is fogja adni. Egyelőre leszerződtette a szerkesztőségbe, – a hírrovatban fog dolgozni.”*⁵⁷

Első tárcája Csergő emlékezése szerint *A bűn* volt. A megjelenést követően barátjával egy csemegeboltban ételeket és italokat vásároltak, hogy az utcán ünnepeljenek, majd a New York kávéházhoz érve szivart vásárolt, és egyenesen a „veseasztal” felé vette az irányt. E félelmetes tett megidézésére ismét Csergőhöz fordulok:

„Duzzadó és kiobbanni kész izzó tehetségének biztonságos, belső öntudata, – de talán az elfogyasztott libapezsgő bátorító mámora tehette csak, hogy Molnár Ferenc, az első megjelent tárcá fémjelezettségének büszke érzésével, – szó nélkül, egyenesen a New York hölgytermébe merészkedett, s a nagyteremtől függönnyel elválasztott szentélybe lépve, a híres veseasztal tőszomszédságában egy kis sarokasztalkánál letelepedett.

A Gellérthegyen nem sütöttek el ágyukat, nem fűjt diadalmi tust semmiféle zenekar, díszkísérettel is mindössze szerény-magam szolgáltam: észrevétlenül, csendesen, nemhogy feltűnést, de még figyelmet se keltve, így vonult be Molnár Ferenc 1896 egyik decembervégi éjszakájában a híres és majdan általa még híresebbé válándó New York-kávéházba.

A nagyasztalnál ott ültek már néhányan az írók, hírlapírók messziről áhítva tisztelt társaságából. Ott ültek, ügyet se vetve ránk és senki még csak egy pillantást se vetett Molnár Ferenc felé. Csak Gyula főpincér, a drága Reisz Gyula, az írók, művészek halhatatlan emlékü patrónusa, aki száz méterről is megszimatolta az igazi tehetséget, jött oda s érdeklődött némi gyöngédséggel Molnárnál, akit akkor látott először:

*– Pikolót tetszik?”*⁵⁸

Eleinte a *Budapesti Napló*ban csak krokikat⁵⁹ fordított, majd „o -” aláírással írt a közéletéről, a bérkaszárnnyákról, Pest fonák történeteiről és egyszer az óbudai Kisfaludy Színházról, nem mellékesen pedig folytatta tovább híresen lump életét:

„Aki Molnár Ferivel egyszer nem mulatott át egy pesti éjszakát, annak sejtelve se lehet arról, hogy mi az: mulatni. A világ minden nyelvének hangutánzó

⁵⁵ Csergő II. 11. p.

⁵⁶ Molnár 1958. 44–45. p.

⁵⁷ Csergő II. 11. p.

⁵⁸ Uo. 12. p.

⁵⁹ A francia eredetű (croquer=felvázol), németből (Kroki) átvett szó az újságírásban színes, csattanós karcolatot jelent.

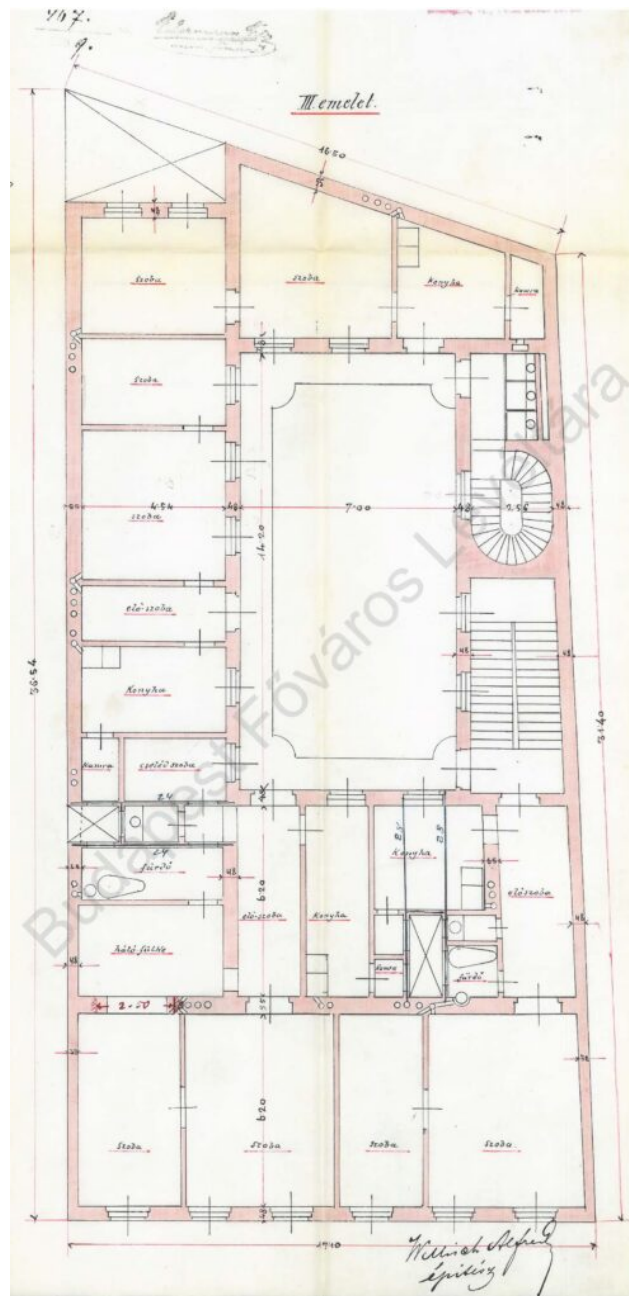
művészetével feltálatlalt rögtönzött körtóosztjai alatt gurulni kellett a nevetéstől és ahol Feri az éjszaka folyamán megjelent – válogatás nélkül művész vagy polgári társaságban, – ott egyszeriben ő volt a központ és elmésségének sziporkázó rakétázásával nem lehetett betelni.”⁶⁰

A hajnalig tartó mulatás után a „Newyork” veseasztalától csak húsz perc séta volt az atyai ház, de a

„ [...] legügyesebb betörők művészetével vetekedő ügyességre volt néha szükség, hogy, nesztelenül be lehessen osonni a szülői lakásba, ahol olykor a szigorú doktor bácsi már ébren fogadta az ő hazasompolvgó »lump« Feri fiát és Vészi Józsefnek bizony nem egyszer kellett minden parlamenti ékesenszólását kifejtenie, hogy megnyihitse az, édesapa haragvó szívét, amikor az apai hatalom drákói ítéletével végre is végkép le akarta tiltani a fiát a hírlapírói pályáról.

A zordon apai szív később mégis megbékélt valahogy, amikor Molnár Ferenc sikeresen tette le a második alapvizsgát a jogi egyetemen. Ám azért, hogy ne kelljen többé izgulnia, ha fia ezen-, túl is hajnaltájt vetődik haza, apja inkább külön lakást adott neki József körúti házában, két kis szobát a harmadik emeleten, de azzal a szigorú feltétellel, hogy házbért kell fizetnie. Szegény úgy tervezte, hogy ezeket a házbérekét takaréokban gyűjti össze fia számára. De csak egyetlenegy „házbért“ tett be a Kereskedelmi Bank józsefvárosi fiókjába, többet nem kapott. Sőt ezt is vissza kellett később adnia.

⁶⁰ Csörgő I. 6. p.

9. kép. Az állandó és átmeneti lakás: József körút 83., 3. emelet.

Végeredményben azonban semmi sem zavarta ezentúl a hajnali hazajöveleket s Molnár kedves legénylakásában a hajnalt néha még a reggeli órákig is meg lehetett hosszabbítani, intim beszélgetések végeszakadhatatlan áradatával. Sőt finom alvásra nagyszerű ágy is akadt a dolgozószoba díványára hevenyészve és Molnár maga hozta ilyenkor hálósobájából át a két párna közül az egyiket vendége számára.

Különösen a hónap elseje táján szerette Molnár, ha egyik-másik barátja a szomszéd szobában a díványágyat elfogadta tőle. Mert minden hónap elsején, pontosan, reggel nyolc órakor bekopogtatott hozzá az apja és követelte a havi házbért. Ilyenkor Molnár kedves szemtelenséggel csapott át védekezésből támadásba s fakadt ki apjára:

– Borzasztó! Vendégem van és vendég előtt pénzt kérsz a fiadtól?!

Aki ifjú barátai közül ilyenkor Molnár dolgozószobájában aludt, drukkolva húzta fejére paplanát: jaj, micsoda családi jelent kerekedik itt mingyárt[sic!]. De a kedves doktor bácsi, mint úriemberhez illik, mihelyt meggyőződött arról, hogy csakugyan van vendége és nincs pénze fiának, nem forszírozta a házbért és csendesen, dohogva ment ki a lakásból.

[...]

Talán egy kis egyéni líra is van benne azokból a legelső hírlapírói napokból, amikor Molnár és ifjú barátjainak csoportja csak a harmadik asztal mellől leskelődött a Newyork nagy asztala felé, sokszor hajnalig is, és hajnalban hazatérve, vizsgáznia kellett nem egyszer a szigorú apa előtt.

– Megint reggel jössz haza! – csapott le rá ilyenkor az apai dorgatórium.

– Az írók reggelig ülnek a kávéházban, – volt Molnár tétova válasza.

Apja, aki Jókait személyesen ismerte, mert egyik főkortesé volt a Józsefvárosban, erre maró gúnyal kérdezte:

– Jókait is? – Majd megkérdezem, hogy ő is ott volt-e?

A hajnali vitának ezzel rendszerint vége is szakadt.”⁶¹

1897. novemberben jelent meg tizenegy novellából álló *Magdolna* című könyve. Majd megesett az a bizonyos tévedés: a *Budapesti Napló* felelős szerkesztője, Braun Sándor fordítani adott Molnárnak egy tárcát Anatole France-tól, de Molnár figyelte arra, hogy az írás csupán ajánlva volt France-nak (A Anatole France), és nem ő írta, így a tárca nélkül maradt szerkesztő Molnár egyik frissen átadott tárcáját hozta le, majd annak sikere után vasárnaponként ezt rendszeresen megtehetette.⁶²

Kosztolányi Dezső így örökítette meg ezeket az eseményeket:

„Mennyivel jobban tudta magát adminisztrálni a másik: Molnár Ferenc. A *Budapesti Naplót* Vészi József szerkesztette, mikor benyitott egy húszesztendő fiatalember. – Molnár Ferenc vagyok. Novellát hoztam. – Hagyja itt. Majd elolvasom. Jöjjön el holnap. Molnár másnap beállított Vészihez, aki azt mondta, hogy a novella jó, de a közepén egy kis változtatást kell csinálni, mert így, ahogy van, egyik lap sem közölné le. Molnár Ferenc megigazította a monokliját, rácsapott az asztalra és így szólt: – Szerkesztő úr, e novellának úgy kell megjelenni, ahogy megírtam. Ha ön nem adja le, akkor eladom a Ferenc [sic!] körúton levő bérházamat, a pénzen indítok egy napilapot és a tárcám ott fog megjelenni! Vészi leadta a tárcát.”⁶³

Ekkor kezdett írni a *Hétben*, tulajdonképp ezekből az írásokból válogatva adta ki *A csókok éjszakája* című kötetét. És közben írt és írt. Törvényszéki tudósítást, parlamenti tudósítást, riportokat. Krokijait, tárcáit általában a New York félemeleti karzatán írta, de, ha kellett, a nyomdában várta meg a lap megjelenését, és ezután már nem is akaródzott hazamennie, így sokszor hazatérve a kapupénzt sem kellett megfizetnie. Egyízben hetekig hajnali három óráig

⁶¹ Csergő III. 14. p.

⁶² Uo.

⁶³ Kosztolányi 1920.

ült a Pátria Nyomdában, hogy Jókainak a *Budapesti Naplónál* megjelenő regényének kiszedett kéziratát hazavihesse.⁶⁴

Ezt az életmódot nem lehetett a végletekig büntetlenül folytatni, ezért az ifjú író előbb Feiks Jenő barátjához a Hotel Jacobba Genfbe, majd Párizsba „szökött”. Párizsban nem tétlenkedett, amellet, hogy egy magán bedekkert⁶⁵ állított össze, a *Gazdátlan csónak* és az *Éhes város* kéziratával tért haza.

Az első végrendelet

Szülei 1898. október 23-án édesanyja előrehaladott betegsége okán közösen végrendelkeztek, hiszen a Józsaként szereplő anya – Kiss József helyettes közjegyző megfogalmazása szerint – „*testi fogatkozás miatt írni képtelen*” volt.

A végrendelet szerint a túlélő házastársat életfogytig megillette az elhunyt házastárs egész hagyatékának haszonélvezeti joga, egyébként fele-fele arányban részesült a két gyermek a hagyatékból; a túlélő házastársnak pedig a nagykorúság eléréséig gondoskodni kellett róluk. Molnár édesanyja 1898. október 29-én este 9-kor, a szülői házban, 45 évesen halt meg tüdővészben.⁶⁶ A végrendeletet a VIII. Kerületi Járásbíróságon 1898. november 11-én hirdették ki.⁶⁷

	Forint
1 hl szilvórium	55,5
1 pár élő tyúk (vásárcsarnok)	1,1–1,5
1 l tej (vásárcsarnok)	0,08
1 kg vaj (vásárcsarnok)	1,1–1,4
1440 tojás (vásárcsarnok)	28,5
1 kg fehér kenyér (vásárcsarnok)	0,16

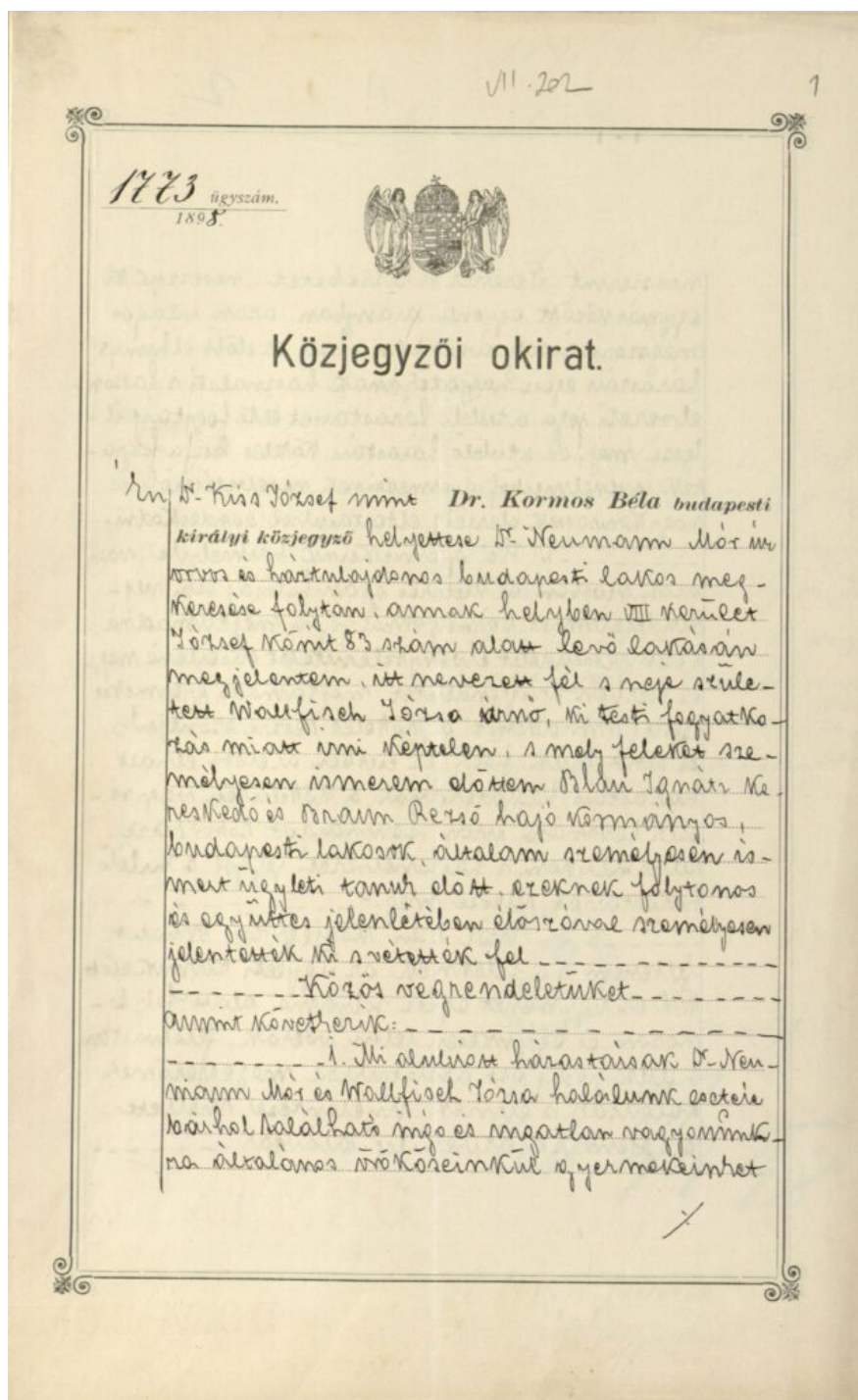
3. ábra. Tallózás 1898-as árakból. Csak bizonyos árucikkkel, szolgáltatásokkal való összehasonlítás tud az utókor számára fogódzót adni egy bizonyos pénzösszeg valós értékének megbecsüléséhez. Pesti Napló, 1898. május 8.

⁶⁴ Csergő IV. 14. p.

⁶⁵ Az első, gyakorlati tudnivalót tartalmazó útikönyveket (Rheinreise von Mainz bis Cöln; Ein Handbuch für Schnellreisende) Karl Baedeker könyvkiadó publikálta. Nevének magyarosított átirata útikönyvet jelent.

⁶⁶ BFL XV.20.1. A795. 513. felvétel. 1898. év 938. bejegyzése. A sajtóban megjelent gyásztávirat az anyát 44 évesnek, házasságának éveit 24 évnek írta le. *Pesti Hírlap*, 1898. október 30. 16. p.

⁶⁷ BFL VII.202. 1773/1898. BFL XV.37.c. 11842 – 36803.

10. kép. Dr. Neumann Mór és neje, Wallfish Jozefa közös végrendelete.
Budapest, 1898. október 23. ([BFL VII.202. 1773/1898](#))

1898	1898	Neumann Mór	Dr.	45. évi	Wallfish Jozefa	Dr.	45. évi	Wallfish Jozefa	Dr.	45. évi	Wallfish Jozefa
okt	okt	Wallfish Jozefa	Dr.	45. évi	Wallfish Jozefa	Dr.	45. évi	Wallfish Jozefa	Dr.	45. évi	Wallfish Jozefa
30	28.	Wallfish Jozefa	Dr.	45. évi	Wallfish Jozefa	Dr.	45. évi	Wallfish Jozefa	Dr.	45. évi	Wallfish Jozefa
okt	okt	Wallfish Jozefa	Dr.	45. évi	Wallfish Jozefa	Dr.	45. évi	Wallfish Jozefa	Dr.	45. évi	Wallfish Jozefa

11. kép. Wallfish Jozefa halotti anyakönyvi bejegyzése.
([BFL XV.20.1. A795. 513. felvétel. 1898. év 938. bejegyzése.](#))

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

- VII.202. Kormos Béla közjegyző iratai
- XV.16.e Budapest (székes) főváros térképei
- XV.16.e.251 Budapest áttekintő térképei
- XV.17.b.312 Pest szabad királyi város tervei. Építő Bizottmány iratai
- XV.37.c. Telekkönyvi és ingatlannyilvántartási iratok gyűjteménye.
Pesti telekkönyvi betétek
- XV.20.1 Állami anyakönyvek
- XV.20.2 Mikrofilmtár, egyházi anyakönyvek
- XXV.44.c. Pesti Központi Kerületi Bíróság polgári peres és peren kívüli iratai
- XXXIII.1.a Állami anyakönyvek másodpéldányai

A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (RL)

- A/14. A Budapesti Református Gimnázium (a Lónyay) iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL)

- X-10884-A3437 Használati mikrofilmek. A sorozat. Szeged (X 5521), izraelita egyház

Kiadott források

Adressenbuch von Budapest. Mit einem vollständigen Handels- und Gewerbe-Adressenbuche, Häuserschema und neu aufgenommenem Wohnungs-Anzeiger von Budapest. Budapest, 1875.

Adressenbuch von Budapest. Mit einem vollständigen Handels- und Gewerbe-Adressenbuche, Häuserschema und neu aufgenommenem Wohnungs-Anzeiger von Budapest. Budapest, 1878.

Adressenbuch von Budapest für das Jahr 1881. Mit einem vollständigen, übersichtlichen Verzeichnisse sämtlicher Handels- und Gewerbetreibenden einem authentischen Häuserschema und einem nach der allerneuesten Lokalaufnahme zusammengestellten Wohnungsanzeiger von Budapest. Budapest, 1881.

Budapesti cím- és lakjegyzék. Első évfolyam 1880–1881. Budapest, 1880.

Budapesti cím- és lakjegyzék. Második évfolyam. 1882. Budapest, [1882]

Budapesti cím- és lakjegyzék. Harmadik évfolyam. 1883–1884. Budapest, [1883]

Budapesti cím- és lakjegyzék. Negyedik évfolyam. 1885–1886. Budapest, [1886]

Budapesti cím- és lakjegyzék. Ötödik évfolyam. 1888. Budapest, [1888]

Budapesti cím- és lakjegyzék. Hatodik évfolyam. 1890. Szerk.: Potoczky Pál, Janszky Adolf. Budapest, 1890.

Budapesti Cím- és Lakásjegyzék. Tizenkettedik évfolyam. 1900. május–1901. április. Budapest, [1901]

Budapesti cím- és lakjegyzék. Tizenkilencedik évfolyam. 1907. május–1908. április. Budapest, 1907.

Budapesti cím- és lakjegyzék. Huszadik évfolyam. 1908. Budapest, 1908.

Felhasznált irodalom

- Bálint 2014. Bálint Endre: Az igazság két pillanata. További kutatások Molnár Ferenc-ügyben. Könyv és nevelés, XVI. évf. (2014.) 4. szám. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/az-igazsag-ket-pillanata>
- Barthos 1909. Barthos Kálmán: A budapesti református főgimnázium első félszázada. Budapest, 1909.
- Csergő I. Csergő Hugó: Hogyan lett Molnár Feriből Molnár Ferenc. I. *Magyar Hírlap*, 1928. szeptember 30. 6–7. p.
- Csergő II. Csergő Hugó: Hogyan lett Molnár Feriből Molnár Ferenc. II. *Magyar Hírlap*, 1928. október 7. 11–12. p.
- Csergő III. Csergő Hugó: Hogyan lett Molnár Feriből Molnár Ferenc. III. *Magyar Hírlap*, 1928. október 14. 13–14. p.
- Csergő IV. Csergő Hugó: Hogyan lett Molnár Feriből Molnár Ferenc. IV. *Magyar Hírlap*, 1928. október 21. 15–16. p.
- Csordás 2004. Csordás Lajos: Molnár Ferenc. Budapest, 2004.
- Fekete 1963a Fekete Gábor: A grund élő hőse vagy ál-Nemecsek? *Magyar Nemzet*, 1963. március 3. *Magyar Nemzet*, 1963. március 3. 4. p.

- Fekete 1963b Fekete Gábor: Molnár Ferenc húga és kortársai tanúskodtak a Nemecsek-perben. *Magyar Nemzet*, 1963. március 14. 5. p.
- Galuska 2008. Galuska László Pál: A Pál utcai fiúk értelmezésének kérdései a magyar gyermekirodalmi kutatásban. *Könyv és Nevelés*, 10. évfolyam (2008), 3. sz.
<https://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=923>
 (utolsó letöltés: 2022. június 2.)
- Györgyey 2001. Györgyey Klára: Molnár Ferenc. Budapest, 2001.
- Hollós-Korvin 1962. Hollós-Korvin Lajos: A köpenicki Nemecsek. *Élet és Irodalom*. 1962. december 15. 2. p.
- Hollós-Korvin 1963. Hollós-Korvin Lajos: A Nemecsek-ügy. *Élet és Irodalom*. 1963. április 20. 1–2. p.
- Hollós Korvin 1966. Hollós-Korvin Lajos: „Nemecsek” nem nyugszik. *Élet és Irodalom*. 1966. február 5. 5. p.
- Kosztolányi 1920. Kosztolányi Dezső: A magyar irodalom és az ő irodalmuk. *Új Nemzedék*, 1920. szeptember 30. 5. p.
- Molnár 1958. Molnár Erzsébet: Testvérem voltál, Budapest, 1958.
- Molnár 1979. Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk. 22. kiadás. Budapest, 1979.
- N. Kósa 1998. N. Kósa Judit: Az ál-Nemecsek pere. *Népszabadság – Budapest melléklet*, 1998. március 13. 31. p.
- Nemes 1963. Nemes György: Nemecsekek pedig nincsenek. *Élet és Irodalom*, 1963. április 27. 7. p.
- Pásztor 1930. Pásztor Árpád: A Muzi. Budapest, 1930.
- Vámossy 1889. Értesítő a Budapesti Református Főgymnasiumról az 1888/89-ik tanévben. Szerk.: Vámossy Mihály: Budapest, 1889.

Impresszum
Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3–5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin
Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternováczy Bálint,
Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3–5.; 1554 Budapest, Pf. 41.
e-mail: mozaikok@bparchiv.hu

ISSN 2939-6921